

KAPIJA OPKLADJE

Saši Goldmannu, 1977.

Počinje. Znači, da se vratim unatrag trideset i tri godine i da mi pri tome bude toliko smešno da i tebi bude smešno i drugima da bude smešno od svega što je bilo toliko tužno da se ta tuga rasprodavala trideset i tri godine, pa sad, pošto više nije ni rentabilna, ni aktuelna, da je prepakujemo u novu ambalažu. Pri tome uopšte ne bih bila ni voljna da se setim svega toga, da te ne volim na jedan blesav način, koji nisam u stanju da definišem, a da jesam, ne bih umela da uradim to što tražiš od mene. Jer, ne razumem, zašto si hteo odjednom da ti pišem "bar" pisma. I šta uopšte podrazumevaš pod tim "bar"? Pisati pisma je obaveza ili potreba, kod mene ne postoji ni jedno ni drugo. Ali, sva sreća, zima je, zima je bila i 44-te; a ja pišem jezikom kojim pre trideset i tri godine nisam govorila. I mrzim Bertolučija, to neka ti bude jasno, iako si i ti neki prokleti filmadžija koji zarađuje na reklamama za koka-kolu; a ta trideset i trojka, ta trideset i trojka od pre 1900. godine; i opet trideset i trojka ovoga veka kada sam se ja rodila... kada je (koje li trideset i trojke?) sve započelo što se još uvek nije završilo, iako se Begin i Sadat tako slatko igraju klikera – dakle, trideset i trojka. Koliko imaš godina? Rekla bih, 33. Bar ti. Bar.

Ni zima, ni glad nisu ono što ti misliš. Ono što ti misliš da su zima i glad, čist je diletantizam. Dok nemaš potrebu da od neprijatnih stvari praviš humor, crn, beo, crven, lila ili šaren – sve je diletantizam. Kad stvari postanu profesionalne, moraš da ih savladaš.

Recimo, zimu. Za pokrivanje imaš kaput, širine 1.40, dužine 90 cm. Tvoja je dužina 1.50, šta radiš? Prvo konstatuješ (sa celih 11 i nepunih 12 godina) da je dužina kraća od širine, te prema tome, širina je dužina, a dužina je širina; pokriješ se širinom, kako bi i ti i tvoja glava stale pod istu. Dužinu koristiš u smislu produženja drvenog kraja para pričeva, na koji opet nasloniš svoja leđa. Nalaziš se na gornjem priču blizu drvene tavanice sa stenicama, sam, taj ti je ležaj nepravdom dodeljen. Deca nemaju prava na samostalan ležaj. Ja nisam imala pri ruci neko dete s kojim sam mogla da delim taj ležaj, pošto nisam bila naročito omiljena, a

svoju sam, u početku meni dodeljenu, babu ritala do iznemoglosti. Tako se sastao savet mudraca i dodeljen mi je taj samostalni krevet, nazvan prič. I to, kako sam rekla: gornji, koji je poprečke stajao ispred dva uzduž stojeća. Taj prič je bio moja osmatračnica, dečja soba, bunker i arsenal. Ponekad sam sedela na svojim nogama (uvijenim u Širinu koja u daljnjem tekstu zaslužuje da bude pisana velikim slovom i tretirana kao ličnost). Širina je bila teget, mekana, sa širokim kaišem i kupljena za ceo hleb.

Originalni crtež Janoša Rajsa iz Bergen Belzena, iz arhive Ildi Ivanji

U našoj baraci je stanovalo oko 300 ljudi, raspoređeno na oko 150 pričeva na sprat. Možda više. Bračni parovi i deca po dva na ležaj. Ostali, kako ko voli. Neki su voleli; zbog spomenute profesionalne zime i malo preostalog amaterskog romantizma. Neki nisu. Moja baba je, pošto se iselila iz mog ležaja, stanovala ispod mene. Noću je imala običaj da iznenada počne da viče: "Krevet se klata, krevet se klata, vidite ljudi šta se to događa?!" Optuženi smo bili ja i Bela Luks (13 nepunih, 12 celih godina) iz Zrenjanina (nekad Bečkerek), koji je stanovao na jednom od gornjih uzdužnih pričeva sa svojom majkom Hildom Luks. Njih dvoje su imali veze sa nekim predratnim sapunom za pranje veša "Luks". Meni nije bilo sasvim jasno šta se pod tim "klata se" podrazumeva, ali čim bi baba Gizika stalada vrišti, ja bih počela svom snagom da klatim, a Bela mi je u tome zdušno pomagao. Onda bi nastala opšta uzbuna. Majka Hilda se glasno, uglavnom na jidišu, klela uz bezbroj citata iz Talmuda u nevinost svoga sina, koji je, kako je govorila, ipak već proslavio svoj barmicve; neki su hteli da spavaju, Olga bi rekla "...ali mama...", srećom, njen ležaj je bio dosta udaljen – a Bela i ja bismo "klatili", držeći se za

obe ruke. Onda bi oni hrabriji piškili u konzervu, a od veličine konzerve bi zavisilo koliko će to biti zvučno. Manja deca bi zaplakala, pacovi se uznemirili, Širina se počela skupljati; a baba Gizika bi, dosledno svojim godinama, naglo zaspala, uljuljkana Belinim i mojim klaćenjem. Tako bi ponovo nastao mir. Ali Zima je rasla i postajala sve veća i morao si se veoma truditi da duvanjem ispod Širine nekako preživiš. Do jutra.

Onda su sledili dosadni raporti. Sad već banalni, odlični za masovke u ratnim filmovima svih ideologija. Isteraju te na još veću zimu, tamo stojiš; sada je Širina na tebi vezana kaišem, na nogama imaš drvene nanule ispod kojih se nose od džakova spretno napravljene bandaže i malo slame ukradene iz tuđe slamarice. Te nanule sam iskukala još u Austriji, dok sam sa punih 10 i nepunih 11 bila fabrički radnik u Alt Prerauu, gde smo pripremali konzerve za Wermacht. Nabavila sam ih uz jedan šamar, ali isplatilo se.

A sada je scena:

Bergen Belzen, a ti se pitaš otkud ja živa? Pitaj Joela Brandta (partner mu je bio Aleks Vajsberg, oni su o tome pisali u knjizi Po nalogu osuđenih na smrt, originalni naslov *Bi šlihut nidoniim le mavet*). Sa nemačkog preveo nama poznati Ivan Ivanji, ka'andere Sorgen!) Čitajući tu knjigu 1966, saznala sam da je meni sada tako dragi Joel, u koprodukciji sa nekom svetskom jevrejskom organizacijom, kupio od Nemaca, za nikad isporučene kamione, Jevreje; četiri Jevreja za kamion. I tako, dok su se oni pogađali, o čemu se u logoru ponešto čulo, ponešto nagađalo bez tačnih informacija o tome ko bi mogao da stoji iza tog zanimljivog biznisa – mi smo bili na posebnom tretmanu (sasvim slučajno baš mi!), stavljeni na led, formalni i realni, u jedan odeljak u B.B. (ne Brižit Bardo i ne Beograd – Bar), i čekali da se oni pogode. U stvari, ovo će biti priča o tom čekanju.

Joela Brandta nikad nisam upoznala, šteta. Jer posle su ga zbog tog biznisa maltretirali, sve dok nije umro. Ja bih mu govorila lepo, rekla bih mu zaista nešto lepo. Da li mu je ko govorio lepo? Zamisli, sudili su mu. Nekima nisu. Misliš da me je briga? Nije. I nije. Ali pse sam volela još mnogo pre toga.

Sedela sam na svojoj maloj beloj stolici nasred dečje sobe u Zrenjaninu, pokojnom Bečkereku. I čekala naručeni i zasluženi poklon; jednog živog psa. Stolica je u stvari bila foteljica sa naslonom, a ja sam bila obučena u matrosku haljinu, boje teget (boje Širine), sa belom kragnom na kojoj su bila tri (broj mojih godina) širina–teget širita. Pas je stigao, rase foksterijer, ime sam mu odmah po ustanovljenju roda dala po devojčici koju sam volela – "Suzi". Istina, dotična devojčica se zvala Žuži, ali ja to nisam umela da izgovorim s obzirom na nemački maternji jezik, koji mi je bio dat kao prvi poklon pametnih roditelja. Drugi dragoceni poklon je bio kada me 1941. nisu, pod izgovorom prevelike ljubavi i brige, kao mnogi drugi roditelji, odvuikli sa sobom u logor (beogradsko Sajmište, Topovske šupe, ili sl. nikad tačno ustanovljeno), gde su Nemci isprobavali Ciklon-B. Tako su pustili Ivana i mene da okušamo sreću bežeći iz Bečkereka (tada Petrovgrada, taj grad je često menjao ime) prema tadašnjoj Nagymagyarorszag (ja sedam a on dvanaest celih). Ciklon-B je uvožen i posle rata u Jugoslaviji. Uvezio

ga je Hempro – Beograd, sve dok me moj kolega na TV Miša Ljucović, ton–majstor iz Titograda, koji je tezgario negde 1963 – 1964 tamaneći gamad, nije počeo zezati sa praznim konzervama Ciklona–B, adekvatno i nepromenjeno pakovanje. Pretpostavljam da su im preostale iz vremena rata. Dao mi je iz poštovanja prema mom apsolutnom (u svakom pogledu) sluhu dve prazne konzerve. Obratila sam se tadašnjem direktoru Hemproa, Ištvanu Laslu sa određenim prijateljskim opomenama i primedbom da je stvar u najmanju ruku neukusna. Tako je ta saradnja sa SRN prestala, pod uslovom da Laslu isporučim konzerve, kako mi ne bi ostao u rukama korpus delikates. Što sam ja idiot i prihvatila. Međutim, pretpostavljam da ih još poneki, prazne ili pune, čuvaju. Nikad neću zaboraviti kako je Ivan Ivanji (znaš!) pozeleneo kada sam mu podnela te konzerve, lepe, žute, sa crvenim natpisom i nekim tekstom u smislu "provereno–isprobano". Delimično sam i njemu za ljubav vratila te konzerve i odustala od većeg spektakla, jer je bio "u toku", pa da mu ne kvarim karijeru. Uostalom, ionako bi se zataškalo.

Tako je sa psima to počelo.

Nije tako počelo.

Počelo je sa Valdijem, komšijskim jazavičarem, kratkodlakim i ćoravim na jedno oko. On bi svako prepodne dolazio da me poseti. Pripadao je apotekaru Vagiju, čija je apoteka bila dole, u našoj kući. Valdi je dolazio i odlazio (sam!), a ja sam želela da imam svog stalnog psa. Iako je sa Valdijem moglo ozbiljno da se razgovara, a to je bilo bitno. Jer svi ostali su bili na prevelikoj udaljenosti i dosadni, i Ivan i njegov kanarinac Mandi. Tako je, znači, došla Suzi, čiji je pseći vek nažalost bio kratak, a ubrzo posle nje se pojavio Cuki, mali svileni pinč. Sa njim sam provela dve srećne godine u potpunom razumevanju. Onda je došla 1941, Ciklon–B, bežanje, a pre svega toga Cuki je bio predat na čuvanje berberskom šegrtu, koji se zbog svog izgleda odazivao na ime Majmun. Cukija nikad više nisam videla, ali moj kontakt sa živim bićima, mislim intiman i iskren, prestao je. Sve dok nisam srela žutu lualicu, mešanca Momka. Ali taj susret već spada u posleratne dane i nije bitan za ovu priču, samo objašnjava ponešto, mislim, objašnjava zašto mi objektivno nije bilo teško u tom B.B. Pasa nije bilo, prema tome bila sam introvertirana do te mere da nisam učestvovala, već posmatrala. Rečeno je bilo da sam zlo, bezosećajno i sebično dete, koje uvek nalazi sebi neku zabavu, bez obzira na ljudske patnje. Pazi sad. Ja im ništa nisam smetala, neka pate, ako im se pati. Oni meni jesu smetali, jer mi nisu dozvoljavali da živim svoj lepi, zamišljeni život, ni kada se to moglo. Ja sam, naime, "snimala" svoje filmove i "montirala" ih, sastavljala i rastavljala, deleći glavne uloge psima i medvedima, koji su govorili meni razumljivim jezikom. Svi smo zajedno "krali hranu" (ponekad i de'fakto) i bili zeleni. Ne znam zašto, ali zeleni.

Jednog jutra, posle raporta, prisustvovala sam cenjkanju oko sako. Cenjkali su se neki Tausig, inženjer iz Mamelada, i neki Gros, iz velike, ortodokсне, neprebrojne porodice Gros. Gros je prodavao, jer je njih bilo mnogo i nije bilo neophodno da svako ima svoj lični sako. Sako je bio potreban samo kad se "izlazilo", a što svih 12 – 16 Grosova da izade istovremeno? Izlazilo se, naime, samo na raport (neko od njih je uvek bio "bolestan") i na veoma udaljenu latrinu; i ja sam još plus, kao zlo dete, izlazila da posmatram i skupljam nov materijal za snimanje noću, ispod širine. Moram još da ti kažem da sam imala komplikacije sa tom latrinom, naime, bila sam šišana, oblačena i zla kao dečak, i sa ovim mojim

imenom niko nije znao jesam li, i šta sam. Olga je smatrala da je u logoru sa nepunih 12 manje opasno biti dečak nego devojčica. Tako je stalno bilo nesporazuma oko toga u koju ću latrinu da svratim, jer su me odasvud terali. To je, naime (nisi služio vojsku, pa to i ne znaš) jedna zajednička duga klupa sa rupama na oko svakih pola metra, na obe strane daske, široke oko metar i po. Dupe prema dupetu. Sve je to bilo tako komplikovano za mene da bi svaki neurofrojd sa uživanjem tu nešto izanalizirao, kad bih se ja dala; ali nisam se dala ni tada, pa sam se provlačila kada bi padao mrak, što je ponekad bilo i opasno, jer posle mraka se dibidus nije smelo šunjati. To će sve imati dalekosežne posledice na kasniji kabare, koji je nastao kada su došli Peštanci i zbog kojeg smo ti i ja odlučili da sednem u vremenoplov, ali jebi ga. Za sada slušam pogađanje:

GROS: Ajajmajngotmajngot.

TAUSIG: Ovaj sako je vašljiv. Šta tražite?

GROS: Majngotmajngot, vašljiv. Vašljiv pa vašljiv. Hlebipo.

TAUSIG: Onda ga prvo očistite.

GROS: Zar na šabat?

TAUSIG: Na šabat se ni ne handluje. Kad handlujete, trebite!

GROS: Ali moram da im nabavim večeru. Da ih nahranim!

TAUSIG: Trebite!

GROS: Neka trebi ko kupuje!

(Tausig odlazi.

Ja menjam položaj.)

GROS: Herr Tausig, Sie haben kein Herz!

TAUSIG: Nicht für die Lausen!

GROS: Tausig úr, ne tegye ezt velem!

TAUSIG: U redu, ali s vaškama za jedan hleb.

GROS *(odlazi)*: Ajajajajaj!

JA: Tausig bácsi, mennyit ad ha kitéüzöm a kabátot?

TAUSIG *(besan)*: Egy pofont!

GROS *(vraća se)*: Istrebio sam.

TAUSIG *(naseda)*: U redu. *(Uzima sako u ruke, daje hleb i po, pogleda u šavove koji su naravno puni vašiju, zaurla)*: Niste trebili!

GROS: Neka otac Bog ovo gleda! Neka Jahova vidi i sudi! Svoje vaške je usadio, a mene optužuje! Mene jadnog! Ajajajaj! Samo da mi deca crknu od zime, da nemam čime da ih hranim! Da se kad crknu svi Grosovi na manje glave deli supa! Lopov! Držite ga! U pomoć! *(Tausig gura Grosa, baca sako na slamaricu, meni opali šamar, ja pod Širinu, virim. Tausig uzima sako, odlazi pred baraku, valjda da trebi)*.

GROS *(gundá odlazeći)*: Svašta. Sve same fine debele site vaške. Ne bi ga ni ujedale. Site, i garantovano nezaražene!

Izmiljujem. Krećem u jedan od svojih obilazaka. Oblačim svoje pantalone, gornji deo debele pidžame, kombinezon, džemper, preko svega Širinu. Brišem, da me neko ne spazi. Olga i Endre su radili u nekoj baraci—ambulantni kao lekari, a ostala deca iz moje barake su bila mumuljava i razmažena. Bio je neki mali Peterke, nešto

mladi od mene, koji je na latrinu sa sobom nosio svoju dasku, da ne bi golom guzicom seo tamo gde su drugi već sedeli. Njegova mamica bi posle pažljivo oribala dotičnu dasku, sušila je krpom i ostavljala na sigurno mesto. Nikad neću zaboraviti Peterkin važni izraz kada bi sa daskom u ruci promarširao kroz baraku i dvorište, put latrine. Blago njemu, i dasku ima, i zna kud ide. Zavidela sam mu, mrzela ga i nisam nu davala na čitanje moju Knjigu, koju sam Olgi iza leđa, od sopstvene kockarske zarade kupila od čika Bedoa, arhitekta iz Subotice. Čika Bedo je iz meni tada nepoznatih razloga bio u komšijskom logoru (u stvari, bio je deportovan kao komunista), među nekim Holanđanima, preko žice. Ali knjiga je bila napisana za decu i zvala se Madagaskar i imala je 356 stranica i ja sam smela da pročitam dnevno dve stranice (po sopstvenom naređenju) i kad sve pročitam biće kraj, ovako ili onako. Olga je, inače, čika Bedou, što takođe nije bilo sasvim bezopasno, svako veče preko žice davala šolju mleka. Ona je, zbog toga što je radila oko 12 sati dnevno, od Hauptmana, koga ću kasnije predstaviti, dobijala svake večeri litru mleka iz vojničke kantine. Od toga je jednu čašu davala meni, jednu baba-Giziki, jednu Endreu i jednu čika-Bedou. Sebe je smatrala bićem koje zemaljske sitnice ne mogu dotaći. Ali kad smo već kod hrane: ponekad se delio pekmez. Pekmez je u našoj baraci delila jedna štrkljasta, veštičasta tetka, koja je krala na sledeći način: pekmez se delio iz velikih konzervi od po 10 litara zapremnine. Svako bi podneo svoj komad hleba, ili teglicu, da dobije porciju od jedne kašike. Ona bi posle svakog davanja spuštala kašiku u svoju teglu koja se skromno krila iza velike konzerve. Tada bi sa kašike cumulo malo pekmeza u njenu teglu i pekmez se skupljao, polako, ali sigurno. Pošto je sto pored kojeg je radila bio ukoso ispod moje osmatračnice, jednog mi se dana sve to smučilo, iako je ona to radila zbog svoje bolešljive ćerke Kati, nepunih četrnaest. Tako sam joj jednog dana sa svoje osmatračnice dobacila: "Doturite mi smesta Teglu-Za-Odmor, ili ću vas raskrinkati, unazad, unapred!" Bez reči mi je pružila teglu sa pethiljadagodišnjom mržnjom u očima i rekla da sam "zla". Meni pekmez nije ni trebao. Pekmez, ljuske od krompira (za razliku od svog brata) i zemlju nisam jela ni jednog trenutka. Pekmez sam stoga smesta doturila Beli Luksu, koji ga je požderao i tako je za vreme trajanja te operacije nekoliko bednika dobilo po punu kašiku pekmeza, što me isto nije bilo briga. Ja sam uživala u svojoj sad već institucionizovanoj zlobi (kao i danas) i stvar bi se ponavljala kad god mi se prohtelo. Za ručak bi nam davali dörgemüse. To je, navodno, supa od sušenog variva. Bila je obogaćena iz zemlje izvađenim i neopranim krompirom, i potpuno neslana. Dobijao je svako po litar na dan. Ja sam i tu imala neku svoju malu komediju: vadila sam krompir, prala ga i ljuštila, kao i ono "gemüse". Zemlju i ono čemu se tepalo da je "supa" bacala sam; ni davala ni prodavala; a ono što sam istrebila pojela bih uz malo hleba ili kocku šećera. Baba Gizika je bila šećeraš i ponekad bi, iznenadno raznežena, svoju porciju šećera davala meni. Najčešće bi svoj šećer handlovala za cigarete.

Dani su uglavnom prolazili u letargičnoj dosadi. Ponekad bih posećivala dve devojčice iz Segedina, jedino su one znale da sam i ja devojčica. Ni njihove mame to nisu smele znati, jer bi rastrubile po čitavom logoru, pa je nama iz

moralnih razloga bilo zabranjeno da se "suviše i intimno" družimo. Jedna se zvala Gabi i bila je veoma lepa, crne kovrdžave kose, a druga Agi, godinu dana starija od nas i imala je već nešto nalik na grudi. Nas tri bismo povremeno oko pola pet, pre nego što bi pao mrak, odlazile do velike kapije. Tu smo imale specijalnu zabavu. Putem, između leve i desne strane logora, u to vreme bi na drvenim kolicima prema krematorijumu, po našem naslovu, "leševi gurali leševe". Svaka kolica bi gurala 4 – 6 heftlinga, bezlična, bezbojna i apsolutno ista. Nije mi bilo jasno kako su bili i iste visine. Na samim kolicima, uredno poslagani, ležali su onodnevni friški mrtvaci. Oni što su ih gurali u to guranje bi ulagali krajnji napor i od tog napora ponekad pali i ostali nepomični. Onda bi ceo karavan stao, pali je neko vreme drmusan, pa ako se konstatovalo da mu nema nade ili da nije vredan truda, skinuli bi ga, odeću bi neki od još živih leševa prebacio preko ramena i karavan bi nastavio. Naše igra bi se sastojala u tome što smo se kladili: ko će od gurajućih leševa stići do kraja puta. Kraj puta je bila zgrada sa pećima. Sećam se da sam već onda znala za poslovicu "Pas laje, karavan prolazi".

Nedostajao mi je pas.

U jednoj baraci između naše i one u kojoj su stanovale Agi i Gabi, nastanila se bila Pik Salama na kompletu od tri priča (dva uzdužna i jedan poprečni). Ne znam da li si ikada čuo o Pik Salami, ali u predratnim mađarskim relacijama ime Pik mirisalo je kao posleratni Gavrilović. U B.B. to je bila porodica od nekolicine bezličnih odraslih i devojkice Vere, koja je bila žvalava i balava (doslovno) i gnjavila je i stalno htela da se druži sa nama. Što nije dolazilo u obzir, jer je za sve bila i glasna, a naše su akcije bile krajnje delikatne i konspirativne. Stari Pik (za nas star), njen otac, bio je prilikom našeg nežnog useljavanja u B.B. užasno prebiven (i to dok su nas tuširali, kojom prilikom je iz tuševa curela stvarno voda, i to vrela, a ne Ciklon-B), te kao takav stalno odlazio na previjanje, ali uzalud. U neko doba je od svih tih rana ipak umro, ali za nas je to bilo potpuno beznačajno. Važno je bilo (vidi Joel Brandt) da su Pikovi na neki tajanstven način uspeali da prošvercuju sa sobom ogromnu količinu "Pik salame" i da nas je Vera Pik povremeno potkupljivala veoma tankim kolutićima iste, ne bismo li je povele na Kapiju Opklade. Jednom smo je i povele i nikad više, jer je dobila histeričan napad. Mi smo ulagale ono što smo imale, to jest: kocke šećera, sir nazvan kvargla u malim kolutićima (dobijali smo četvrt koluta na dan, ili svaki četvrti dan po ceo), hleb ili cigarete, za koje se opet mogla dobiti hrana. Vera nije imala ništa osim malo salame, jer, kao žgoljava i razmažena, nije dobijala svoje obroke u ruke, već su je kljukali, pri čemu je skoro cela porodica stradala od silnog žrtvovanja za dobro jedinog naslednika. To je, naravno, bila njihova stvar. Uprkos svim tim porodičnim naporima, ponekad je bila u stanju da ukrade malo te salame koju su čuvali za bog zna kako crne dane. Ovi im još nisu bili dovoljno crni.

Tako smo povele Veru, i ja sam imala dobar dan, svi moji "živi leševi" na koje sam se kladila stigli su živi do odredišta, što je za mene značilo dve kocke šećera, pola kolutića kvargle i od Vere tanak kolut salame. Onda je iz krematorijuma malko prokuljao dim, što se osetilo i na nivou čula mirisa, i onda je Vera

počela da vrišti. I da vrišti. Ja sam počela da je mlatim da bi za autsajdere imala nekog vidljivog razloga da vrišti, kako se ne bi saznalo šta zapravo radimo. Vukući je za malo blede plave kose, odvlačila sam je prema najbližoj baraci u kojoj je sa svojom majkom stanovao moj daljnji rođak, "dobro dete" Robika Koh. Tukla sam je celim putem i kad su odrasli stigli do nas, shvatila sam da smo nas dve same, Agi i Gabi su (pametno) zbrisale. Mama Koh (Žuži!) nas je razdvojila, i mene odvela Olgi na raport. Bolje bi učinila da je čuvala svoje "dobro dete", koje se kasnije, 1956. u Pešti, bilo upleo u silne komplikacije; ali te 1944. stradala sam ja. Sutradan su mi, istina, Agi i Gabi donele što mi je sa njihove strane pripadalo; Vera se više nije pojavljivala. Moj san o Pik salami se tek završio, i više od mesec dana nismo izlazili na Kapiju Opklade. Bilo nam se smučilo.

Onda su izmislili Školski Razred. Nekom je palo napamet da su deca "raspuštena" i da vide "mnoge ružne stvari", i da bi im trebalo "skrenuti pažnju". Organizovali su nastavu na dobrovoljnoj bazi volontera-predavača u nekoj baraci. Tu moram naglasiti da me je Olga držala veoma čisto, posle osam sata svakodnevnog rada u ambulanti i pregledanja svih lažnih i stvarnih bolesnika u našoj baraci, još je imala ambicije da pere: svaki dan sam oblačila ponešto čisto, i nisam bila vašljiva kao većina ostalih.

1988.

(Odlomak iz romana)